

Hoe de oorlog langzaam iedereen aantast

HET NIEUWE BOEK *Balkan-Expres* van de Kroatische schrijfster Slavenka Drakulic bestaat uit korte, persoonlijke beschouwingen en impressies. Het is grotendeels chronologisch opgebouwd en bestrijkt de periode van april 1991 (een paar maanden voor het uitbreken van de oorlog in Joegoslavië) tot juni 1992, wanneer de eerste vluchtelingen uit Bosnië in Kroatië aankomen. Onder hen is ook een vriendin van Drakulic, Drazenka uit Sarajevo.

'Wat is oorlog?', vraagt Drazenka zich af. Met die vraag worstelt ook de schrijfster.

In een van de eerste verhalen legt ze in een anekdote de kern van het probleem bloot. 'Ze moeten de Serviërs afslachten', zegt een 12-jarig jongetje uit de buurt, spelend met een broodmes. Zijn moeder geeft hem een draai om zijn oren, de mensen rond de tafel staren naar de vloer; allemaal zijn ze schuldig aan die woorden.

'Het jongetje speelt alleen maar. Zijn leeftijdgenoten in Belgrado zullen ongetwijfeld ook geen boefje meer spelen — die laten misschien met een identiek gebaar zien wat er met de Kroaten moet gebeuren. Als er al een toekomst bestaat, dan vrees ik die tijd. Een tijd (...) waarin de kinderen dat inderdaad ook ten uitvoer zullen brengen.'

Balkan-Expres is geen oorlogskroniek. Het gaat niet, of maar zeer ten dele, over soldaten, slagvelden of oorlogsgruwelen. Het verhaal blijft nauw verbonden met de persoon van de schrijfster (van wie in Nederland eerder *De marmeren huid* en *Hoe wij het communisme overleefden en toch bleven lachen* verschenen), een welgestelde journaliste uit Zagreb; er komen dan ook veel café-terrassen en buitenlandse reizen aan te pas. Vanuit dit op het eerste gezicht niet al te dramatische uitgangspunt probeert Drakulic 'de andere kant van de oorlog' te laten zien, 'de binnenkant', 'de manier waarop wij er langzaam van binnen door worden aangetast'.

Haar sterkste troef is daarbij haar gevoel voor het absurde. Bijvoorbeeld op het moment dat ze voor het eerst haar paspoort moet laten zien aan de nieuwe grens tussen Kroatië en Slovenië, aan een jonge Sloveense douanier,

die zich trots kwijt van zijn plicht. Maar het paspoort is nog het oude Joegoslavische paspoort, waarschijnlijk hetzelfde dat de grenswachter thuis ook heeft liggen.

'Daar stonden we dan, burgers van een land in ontbinding en van twee landen-in-wording, voor een grens die eigenlijk nog geen grens is, met paspoorten die nergens meer toe dienen. (...) Op dat moment wist ik dat alles wat er wordt gezegd over vallende muren in Europa een leugen was. In heel Europa worden muren opgetrokken, nieuwe, onzichtbare muren die veel moeilijker te vernietigen zijn, en deze grens is er een van.'

In stukjes en beetjes vertelt Slavenka Drakulic het een en ander over haar vader die in de Tweede Wereldoorlog partisaan was en later Joegoslavisch officier. Een keer liet hij zijn pistool uit de oorlog zien aan Slavenka en haar broertje. Ze was vijf toen en wilde ermee spelen. 'Pang, pang', riep ze. Krijtuit trok hij het wapen uit haar handen. 'Nooit meer doen', zei hij. 'Denk eraan, vroeg of laat gaan ze af, die pistolen.'

Bij het uitbreken van de oorlog tussen Servië en Kroatië maakt haar moeder zich zorgen. Haar pensioen, dat ze kreeg als weduwe van een officier van het Joegoslavische leger, is haar al door de Kroatische autoriteiten afgenomen. Zal ze straks ook uit haar huis worden gezet? En doet ze er niet verstandig aan naar het dorp te gaan waar haar aan een hartaanval overleden man begraven ligt, om daar de vijfpuntige rode ster (het wapen van Tito's Joegoslavië) van het graf weg te halen, voordat 'zij' het doen?

Een praktisch ingestelde vrouw, de moeder. Desgevraagd weet ze nauwkeurig te adviseren wat voor voorraden je bij een oorlog het beste in huis kunt halen: olie, meel, suiker, pasta, aardappelen, zout. Haar dochter werpt tegen dat ze daar geen ruimte voor heeft. Doe maar in je slaapkamer, antwoordt de moeder; 'alsof het nu langzamerhand normaal is met een voorraad aardappelen in je kamer te slapen', tekent Drakulic daarbij aan.

Maar dit is allemaal nog *peanuts*. De dochter van de schrijfster is in Wenen gaan wonen, omdat ze niet in staat is het 'juiste' antwoord te geven op de vraag

Grensplaats in Slovenië. 'In heel Europa worden muren opgetrokken, nieuwe, onzichtbare muren die veel moeilijker te vernietigen zijn, en deze grens is er een van.'

FOTO ABC PRESS

naar haar nationaliteit. 'Ik kom uit Zagreb', zei de dochter altijd, maar dat is anno 1992 niet meer voldoende. En ze kan of wil niet zeggen dat ze 'een Kroaat' is, omdat haar vader, van wie Slavenka Drakulic al lang gescheiden leeft, van Servische komaf is.

Nooit heeft de dochter zich geïnteresseerd voor de oude oorlogsfilm vol partizanen, Cetniks en Ustasji. En plotse-ling wordt ze zelf gedwongen een rol te spelen in zo'n oorlogsfilm, of anderszins weg te gaan. Ze is 23 jaar, en haar haar is grijs geworden.

Kiezen, daar komt het op aan. Kiezen volgens het zwart-wit schema dat de oorlog begeleidt, tegen de Servische agressors en vóór het nieuwe Kroatië. Wee degene die zich aan die keus onttrekt. Zoals de gevierde actrice W.. Ze speelde mee in een stuk van Corneille, *L'illusion comique*, tijdens een internationaal festival in Belgrado, 'inmiddels niet meer de hoofdstad van de gemeenschappelijke staat Joegoslavië, maar de hoofdstad van de vijandige staat Servië'.

Ze werd ontslagen; de Kroatische pers voerde een hetze tegen haar. Ze vluchtte naar New York, waar ze haar beroep niet meer kan uitoefenen (wie zit daar te wachten op een ster die het Servo-Kroatisch machtig is?) en schreef

een 'Antwoord aan mijn stadgenoten'. Daarin beschrijft ze hoe ze zat te luisteren naar haar antwoordapparaat. Daarop stonden 'nobeles patriotten' die haar vriendelijk een 'afslachting op Servische wijze' beloofden, maar niet haar collega's, vrienden en kennissen, 'die met hun zwijgen te kennen gaven dat ik verder niet op hen hoefde te rekenen.' 'Ik kan er niet mee instemmen dat oorlog de enige oplossing is', schrijft W. 'Betekent immers elke afzonderlijke, persoonlijke instemming met de oorlog niet ook collaboratie?'

Met dat dilemma zit ook Slavenka Drakulic. Haar boek is verhelderend voor iedereen die denkt dat de oorlog in ex-Joegoslavië simpelweg een gevolg van Servische agressie is, in plaats van een explosie van opgeklopte en politiek gemanipuleerde etnische haatgevoelens. Haar boek is dissident, zoals het werk van iemand als de Oostduitse schrijfster Christa Wolf dat is.

Drakulic stelt op een tamelijk omfloerste manier vragen aan de orde die voor haar landgenoten pijnlijk zijn. Maar omdat ze niet, zoals W., buitenspel wil worden gezet, wisselt ze haar invalshoeken zorgvuldig af. Op het verhaal over W. volgt er een over een Kroatische soldaat die ontsnapt is uit het door

de Servische vijand belegerde en veroverde Vukovar. Het had mijn zoon kunnen zijn, denkt Drakulic, en in gedachten voert en verliest ze een discussie met hem over de vraag waarom hij naar het front is gegaan. 'Verdedigen, snap je, dat telt, de verdediging en verder niets. De Serviërs verdrijven ons uit onze huizen.'

Ze komt er dus niet uit, Slavenka Drakulic, en ik vermoed dat ze er ook niet uit wil komen. 'Het enige dat ik wil signaleren', schrijft ze in haar slotverhaal, 'is (...) dat wij hoe dan ook allemaal uit opportunisme en angst collaborateurs worden en medeplichtig zijn aan het voortduren van de oorlog.' Dat valt haar helemaal niet te verwijten. Want ligt het voor ons, hier in West-Europa anders? Zijn wij soms niet geneigd ons verschrikt van het bloedvergieten op de Balkan af te wenden, omdat we willen doorgaan met gewoon te leven en ook niet weten wat we anders moeten doen?

ANET BLEICH

Slavenka Drakulic - *Balkan-Expres*.
De Prom; f 27,50.
ISBN 90 6801 326 2.